

Zapor v primežu minimalističnih ("dekonstruktivističnih") in maksimalističnih zahtev

UVODNA OPAZKA

Ali si je mogoče predstavljati urejeno družbo (oz. formalni nadzorstveni sistem) brez zapora? Vsekakor. In celo še več, moderni abolicionizem, tj. neke vrste dekonstruktivistična (pravzaprav postmodernistična) "kriminologija" *avant la lettre* – obenem pa tudi najdoslednejša izpeljanka "protikriminologije" (Cohen) iz vročinskih poznih šestdesetih let, dramatično zaznamovanih s "kulturno revolucijo" in "velikim zavračanjem" temeljnih institucij kapitalističnega sistema –, zagovarja stališče, da bi kazalo odpraviti ne le kazen odvzema prostosti (ki jo obsojenec prestaja v zaporu), ampak kazenskopравни sistem v celoti, vključno s "penalnim dialektom" (Hulsman). Problem torej ni v pomanjkanju "sociološke imaginacije" (Mills) in nezmožnosti oblikovanja "nadomestitvenih diskurzov" (Henry in Milovanovic) ali "utopistik" (Wallerstein), namreč vsebinsko racionalnih alternativnih modelov reševanja sporov, odzivanja na škodljivo ravnanje in opredeljevanje problematičnih pojavov. Težava je bolj v tem, da so tovrstna snovanja videti utopična *stricto sensu*, vsaj v optiki aktualnih razvojnih teženj, v katerih je zlahka prepoznati povečano vero v simbolno smiselno in pragmatično učinkovitost kaznovanja. Sedanji položaj je pravzaprav že rahlo bizaren. Po eni strani namreč le malokdo v sodobni (ne le "kritični") kriminološki srenji meni, da so kazenske sankcije najprimernejša metoda za omejevanje "kriminalitete", po drugi pa v zadnjem času številne zahodne države (najbolj ZDA) povečujejo število zaporniške populacije. Kaj to pomeni? Kako pojasniti to nenavadno "množično zapiranje" (*mass imprisonment*), bohotenje "karceralnega arhipelaga" (Foucault) ali "gulagizacijo v zahodnem slogu" (Christie)?

Zapor je kajpak vselej že tu. Različne oblike zapiranja je zaslediti že v najstarejših znanih družbah. Vendar pa je zapor, kakršnega poznamo danes, relativno mlada institucija, katere razvoj je bil dolgotrajen in poln dvoumnosti.¹ Zapor je bil dolgo namenjen predvsem preventivni detenciji, tj. nadzoru nad obtoženim.

Šele v zadnjih dvesto letih je zapor postal temelj ("trdo jedro") represivnega sistema, kazenska sankcija *par excellence* (in potemtakem ne zgolj pogoj "pravega" kaznovanja).² Sprva so zaporu pridajali še razne negativne prvine (npr. verige, slabo hrano, temačnost, pomanjkanje prostora, vlažnost, zatohlost, mrčes, mraz in mukotrpna opravila), da bi bil bolj podoben "zaresni" kazni, sčasoma pa so se ti dodatki (za povečevanje "zasluženega" trpljenja) zmanjševali in zaporna kazen je zlagoma privzela svojo najpreprostejšo obliko: deprivacijo prostosti, katere gradacije izvirajo zgolj iz neenakih trajanj (v odvisnosti od "resnosti" normativne kršitve). Zgodovina zapora kot najbolj tipične moderne kazenske sankcije je prepletena z nenehnimi kontroverzami,³ kritikami in reformami. Eno ključnih penoloških vprašanj vseskozi ostaja, čemu (naj) služi zapor: kaj je (oz. naj bi bil) ključni cilj zapiranja (in kako ga realizirati)? Seznam mogočih (in dejanskih) manifestnih funkcij zapora ni nikakršna skrivnost: retribucija (povračilo protipravno povzročenega zla ali krivice s pravno upravičenim zadajanjem bolečine), onemogočanje (*incapacitation*) izvrševanja nadaljnjih kaznivih dejanj (vsaj zunaj karceralne institucije) v času prestajanja prostostne kazni, zastraševanje (dejanskih in potencialnih storilcev), izražanje socialnega neodobravanja kaznivega dejanja (*denunciation*) ali "poboljšanje" (npr. s heteronomnim delom, vcepljanjem redoljubnih navad, moralno vzgojo, splošnim ali poklicnim izobraževanjem, učenjem socialnih veščin, svetovanjem, pomočjo pri reševanju osebnih problemov, terapevtskimi prijemi ali zdravljenjem).

¹ Pomemben razlog dvoumnega razvoja je, da so v zaporne institucije (*workhouses* oz. nekakšne prisilne delavnice) najprej – tj. nekako od šestnajstega stoletja naprej (Vodopivec 1999: 21) – pošiljali brezdelneže, berače, potepuhe in druge predstavnike "nekoristne" ali neproduktivne populacije (še sčasoma so se jim pridružili še "pravi kriminalci", med prvimi mladoletni prestopniki). Rojstvo zapora potemtakem sovпада s predruženimi kulturnimi stališči do heteronomnega dela (in družbenega obravnavanja revežev).

² Durkheim (1988: 22–28) je pojasnil razvoj represivnega sistema z "zakonom" kvantitativnih in kvalitativnih variacij. Po njegovem mnenju je strogost kaznovanja večja v manj razvitih ("primitivnih") družbah in v državah, kjer je osrednja oblast po svoji naravi bolj absolutna. Nadomeščanje smrtnih in telesnih kazni z zapornimi je za Durkheima znamenje blažitve kazenske represije, tj. zgodovinskega procesa, ki ima vzrok v predruženosti naravi kriminalitete. V predmodernih družbah je kriminaliteta zvečine religiozna, saj sestoji iz kaznivih dejanj, ki prizadenejo kolektivne, človeku superiorne, mistične in transcendentne "entitete" (daleč onstran ozkega kroga zgolj zasebnih interesov), npr. javno avtoriteto (in njene predstavnike), *mores*, tradicije, rituale ali boga (verska prepričanja). Višja je narava ali dostojanstvo žrtve, intenzivnejše je ogorčenje (in posledično kazen), ki ga je deležen zločin(ec). S sekularizacijo družbe se je postopoma spremenilo tudi bistvo kriminalitete: "moderna" kazniva dejanja (npr. umor, posilstvo, tatvina ali goljufija) prizadevajo posameznike (oz. njihove interese) in človeško dostojanstvo. Ko postane človek – in ne več bog – žrtev *par excellence*, se zmanjša tudi moralna škandaloznost zločina: manjše moralno ogorčenje terja manj nasilno/destruktivno kazen, hkrati pa izgine še kvalitativni razloček med žrtvijo in storilcem (oba sta namreč človeški bitji), ki lahko prav zato računa na večjo mero sočutja.

³ Malone več en izvor "konflikta interpretacij" je v vprašanju, kako upravičiti zaporno kazen oz. kaznovanje nasploh, katerega moralna podstat ostaja vselej in povsod "incurably relative" (Lacey 1988:14). Zapor, "totalna institucija" (Goffman) *par excellence*, namreč implicira izjemno varianto državne oblasti nad obsojencem, ki je zaprt v razmerah in družbi z osebami, ki si jih ni izbral sam, obnem pa ga čuvajo osebe, ki imajo formalna pooblastila (in dejansko moč), da skrajno podrobno regulirajo njegove dnevne rutine (obenem pa distribuirajo ugodnosti, bremena in sankcije).

KRITIKE ZAPORA (IN KAZENSKOPRAVNEGA SISTEMA)

Zapor je nastal v obdobju, ko je disciplina⁴ postala osrednji princip organiziranja ekonomskega in socialnega življenja. Vse odtlej je (bil) deležen ostrih kritik, ki so večinoma izhajale iz optimistične (pravzaprav razsvetljenske) podmene, da je zapor (oz. kazenskopравни sistem) mogoče (pre)urediti tako, da bo deloval kot učinkovita institucija za preprečevanje kriminalitete, in sicer v dobro "družbe kot celote" in celo posamičnih storilcev. Očitki izvirajo v glavnem iz ocene, da zapor ne opravlja (dobro) svojih uradno razglašanih funkcij: ne zmanjšuje kriminalitete, ampak celo spodbuja povratništvo in "proizvaja" prestopnike. Če je tako, zakaj potem zapor še vedno vztraja pri življenju? Kako je mogoče, da – vsaj po mnenju kritikov – disfunkcionalna in celo kontraproduktivna institucija ("visoka šola zločina") obstaja še naprej (in prav nič ne kaže, da bi se ji v bližnji prihodnosti obetal bridek konec)? Nekateri so navidežno neuspešnost zapora pojasnili z njegovo latentno koristnostjo.⁵ Najbrž najbolj paradokсно razlago je razgrnil Foucault, ki penološko neuspešnost zapora pojasnjuje z njegovo politično uspešnostjo. Po njegovem mnenju zapor doseže svoj namen prav z dozdevno spodletelostjo: "Ugotovitev, da se zaporu ne posreči zmanjšati zločinov, je treba nemara nadomestiti s hipotezo, da se je zaporu zelo posrečilo sproducirati prestopništvo, specializiran tip, politično in ekonomsko manj nevarno obliko ilegalizma – ki je konec koncev uporabna; da je sproduciral prestopnike, na videz marginalizirano okolje, ki pa ga kontrolirajo iz središča; da je sproduciral prestopnika kot patologizirani subjekt" (1984: 272).

Abolicionisti so kritike zapora razširili na kazenskopравни sistem v celoti. Njihovi očitki so večplastni: (a) kazni so izključevalne, ne pa reintegrativne; (b) kaznovalna praksa ne (o)sramoti toliko protipravnih dejanj, kolikor stigmatizira storilce; (c) kazenskopравни sistem je nefleksibilen, birokratski, centraliziran, organiziran "od zgoraj navzdol" (*top-down*), kolonializatorski (v razmerju do kaleidoskopske množice "življenjskih svetov" in subjektivnih "definicij situacij", ki jim vsiljuje apriorne kategorije oz. "dogme" hegemonističnega diskurza formalno racionalne regulacije) in maskulinističen (tj. zasnovan na posplošenih, abstraktnih

⁴ Ne pozabimo, da je disciplina (in seveda privajanje nanjo) *condition sine qua non* za ustvarjanje presežne vrednosti, ki je, metaforično rečeno, vprašanje življenja in smrti kapitalistične akumulacije. V tem pogledu je mogoče zgodovino razrednega boja poimenovati tudi "zgodovina posameznikovega discipliniranja" (najprej v vlogi delavca, nato pa še v – v današnjih razmerah nemara celo pomembnejši – vlogi potrošnika). Disciplinirana "delovna sila" je temelj eksploatacije (tj. ustvarjanja proizvoda, ki je vreden več kot stroški proizvodnje). Foucault je kapitalistično družbo potemtakem scela upravičeno označil kot "disciplinsko družbo". Tarča disciplinskih tehnik je "duša" (oz. "ječar telesa"), tj. psihična instanca, ki usmerja vedenje in kontrolira telo. Njihov cilj je ustvariti krotko in koristno "mašino", ki ubogljivo in učinkovito opravlja funkcije, za katere je bila programirana ali izurjena.

⁵ Povsem drugačno razlogo ponudi Stone (1979: 10), ki meni, da je zapor v sodobni družbi (dvajsetega stoletja) nekakšen *corpus alienum*, zakrnela (anahronistična in nekoristna) institucija, ki vztraja zgolj po zaslugi lastne inercije: živi le zato, ker se še ne zaveda, da je že (zdavnaj) mrtva.

in dekontekstualiziranih konceptih, v katerih je bolj malo prostora za sočutje do konkretnega drugega); (č) kazensko pravo je usmerjeno k sankcioniranju storilca, ne zadovoljuje pa potreb prizadete ali oškodovane žrtve; (d) kazenskopravni sistem je v najboljšem primeru nekoristen, v najslabšem pa je škodljiv in kontraproduktiven, saj ne rešuje problemov, ampak jih (npr. s "prizonizacijo", stigmatizacijo, segregacijo, etiketiranjem, degradacijo in institucionalizacijo) zaostruje in povečuje; (e) kazenskopravni sistem ne uresničuje uradno deklariranih ciljev, tj. specialne in generalne prevencije (npr. z zastraševanjem ali rehabilitacijo); (f) kaznovanje je nemoralno, saj implicira zavestno zadajanje "pravično" odmerjene (oz. "zaslužene")⁶ bolečine človeškemu bitju (npr. z namenom, da bi tako odvrnili druge morebitne storilce od normativnih kršitev); (g) kaznovanje je nepravično,⁷ saj je skrajno selektivno in pristransko (zvečine je omejeno na nezakonita ravnanja posameznikov v nižjih slojih stratifikacijske piramide, medtem ko ostajajo praviloma veliko bolj škodljive dejavnosti nosilcev družbene moči v glavnem nesankcionirane); (h) kazen predvideva zgolj individualizirano krivdo (posameznega odgovornega storilca), s čimer odvrta pozornost od vprašanja, v kolikšni meri so osrednje družbene, ekonomske, pravne in politične institucije nemoralne, protipravne ali celo "kriminalne" (oz. v kolikšni meri obstoječi sistem pripomore h generiranju "kriminalnih" motivacij in dejanj).

Za abolicioniste je zaporni sistem resen družbeni problem (ki je po mnenju nekaterih celo hujši od "kriminalitete" kot take). Vendar pa rešitve ne vidijo v tem, da bi iz zapor naredili bolj pravično ali učinkovitejšo nadzorovalno ustanovo. Po njihovi presoji kaže zapor nenehno ukinjati (oz. se truditi, da bi bil zapor čim manj podoben zaporu). Baratta (1991: 70–75) v tej zvezi opozarja, da je v optiki reintegracije obsojenca v normalne družbene tokove najboljši tisti zapor, ki preneha biti zapor: zapor, ki ga ni več. To z drugimi besedami pomeni, da noben zapor ni dober za realizacijo "resocializacije", vendar pa obstajajo v tem pogledu boljši in slabši zapori. Zato Baratta poudarja, da načelo "čim slabše, tem boljše" ne sme postati vodilo abolicionistične politike. Vsaj kratko- in morda tudi srednjeročno bi se morali abolicionisti zavzemati za "čim boljše": ne za boljši zapor, ampak za "čim manj zapor", tj. za čim manj zapornih kazni, čim krajše zaporne kazni in čim manj "zaporne" ali zaprte zapore. Po njegovem mnenju bi kazalo prav v tej luči na novo opredeliti tudi koncept resocializacije. Rehabi-

⁶ V abolicionistični optiki je zamisel o pravični ali zasluženi kazni absurдна. Haan (1991: 209–210) meni, da je nemogoče bolečino, ki jo žrtvi zada storilec, kompenzirati ali izničiti z bolečino, ki jo storilcu zadajo ("v imenu ljudstva") izvrševalci kazenske sankcije. Za abolicioniste rešitev ni v kopičenju bolečin, ampak v izogibanju namernega zadajanja trpljenja.

⁷ Ta očitek ni značilen le za abolicioniste, saj spada v "standardni repertoar" marksistične kriminologije (oz. sociologije kazenskega prava). Posebnost tovrstne abolicionistične kritike pa je v podmeni, da bi že "drastična redukcija" kaznovalne prakse v precejšnji meri povečala "obseg" pravičnosti v (sicer nesporno skrajno krivični) družbi (Swaaningen 1997: 203).

litativni model je namreč marsikje izgubil svojo nekdanjo teoretsko in praktično mikavnost, in sicer zaradi finančne krize “države blaginje”, nekaterih vplivnih empiričnih raziskav, ki so pokazale, da rehabilitacija ni obrodila zaželenih/pričakovanih sadov (*nothing works*), deloma pa tudi zaradi mnogovrstnih kritik, ki so prišle malone iz vseh ključnih segmentov kriminološkega polja. Odzivi na krizo zamisli o resocializaciji (ali reedukaciji) so bili različni. “Realisti” izhajajo iz podmene, da zapor obsojenca ne more resocializirati (ali “rehabilitirati”), ampak ga lahko edino onemogoči, tj. nevtralizira njegovo “nevarno stanje” (oz. “rizičnost”) in mu vsaj med prestajanjem (“pravično” odmerjene) prostostne kazni prepreči, da bi škodoval lojalnim državljanom. “Idealisti”, tj. zagovorniki “nove tretmanjske ideologije”, pa menijo, da zapor (v danih razmerah) res ni primereno “sredstvo” za resocializacijo, vendar pa bi to lahko postal. Baratta zavrača oba pogleda na rehabilitacijo. Prepričan je, da je obsojenčeva reintegracija cilj, ki ga velja doseči navzlic zaporu, ne pa s pomočjo zapora, tj. z raznoterimi pozitivnimi ukrepi,⁸ katerih namen je zmanjševati škodljive reperkusije prostostne kazni.

Abolicionistični prispevki kajpak niso omejeni zgolj na kritiko obstoječega kazenskopravnega sistema. Abolicionisti ponujajo vrsto nerepresivnih alternativ, s katerimi naj bi nadomestili zdajšnje kazenskopravne sankcije, npr. pomiritev med sprtima strankama, povračilo ali odpravo škode (v skladu z načeli restorativne ali reparativne pravičnosti), civilnopravne in upravnopravne sankcije, dekriminalizacijo vseh “zločinov brez žrtve” (še posebej kaznivih dejanj v zvezi s prepovedanimi drogami), moratorij na gradnjo novih zaporov, “karanteno” (Bianchi) za peščico zares najbolj nevarnih posameznikov (ki pomenijo resno grožnjo za soljudi), “dolžniški zapor” (*custody for debts*) za povzročitelje škode, ki se ne bi hoteli pogajati (*negotiate*) z oškodovancem o odpravi škode (*redress*), “zatočišče” (*sanctuary*), kjer bi storilci zelo hudih dejanj uživali “imuniteto” (varstvo pred maščevanjem), medtem ko bi čakali na pogajanja s prizadetimi osebami, “reintegrativno sramotenje” (Braithwaite) ... Poudariti velja, da številne abolicionistične ideje že danes uživajo kar precejšnjo podporo javnosti, nekatere pa so tudi že preskušene v praksi in/ali vključene v kazenskopravni instrumentarij. Nemara najbolj drzna – vsaj na prvi (zdravorazumski) pogled – pa je abolicionistična zahteva po opustitvi (ali odmislitvi) kazenskopravnih/kriminoloških pojmov, kot so “zločin(ec)”, “kriminaliteta” ali “krivda”, ki naj bi jih nadomestili z oznakami, kakršne so npr. “nezaželeno vedenje”, “škodljiv dogodek”, “problemska situacija” ali “konflikt”, tj. z izrazi, ki so manj obremenjeni z moralističnimi prizvoki, stereotipi in reaktivnimi emocijami. V abolicionistični perspektivi “zločin” (*crime*) izgubi status posebne ontološke kategorije:⁹ je zgolj “socialni konstrukt”, “zgodovinska invencija” (Steinert 1986: 26) oz. pomemben del “mitologije” vsakdanjega življenja, ki pripomore k reprodukciji obstoječe konstelacije moči (npr. tako, da odvrta pozornost javnosti od resnejših družbenih problemov in veliko hujših ekonomskih krivic).

Ali so abolicionistični predlogi utopični? Kakor za koga. Ne pozabimo, da številni dogodki, ki jih je načeloma mogoče opredeliti kot "kazniva dejanja", sploh ne vstopijo v kazenskopравни sistem (*criminal law in action*), ampak ostanejo zunaj njega (v tako imenovanem "temnem polju" neregistrirane kriminalitete). Ti nekriminalizirani primeri so v glavnem obravnavani v neformalnih kontekstih, podobno kakor nekriminalna moteča dejanja (oz. medosebni spori).¹⁰ No, še pomembnejše je upoštevati, da so abolicionistične ideje na splošno najbolj dosledno aplicirane na škodljive, nevarne in druge problematične dejavnosti nosilcev družbene (npr. ekonomske, politične in upravne) moči, ki so pravzaprav le redko sankcionirane (oz. prepovedane)¹¹ s splošnimi in abstraktnimi kazensko-pravnimi¹² normami. Še več, tovrstne dejavnosti so le izjemoma etiketirane kot "zločini", to pa velja tudi za njihove ugledne protagoniste, ki so le izjemoma (običajno šele tedaj, ko izgubijo družbeno moč) stigmatizirani kot "kriminalci". V tej zvezi je veliko pogostejše zaslediti specifično abolicionistične oznake, kakršne so npr. "sporna predsednikova poteza", "obžalovanja vredna reakcija vlade", "poslovanje preveč po domače", "negospodarno upravljanje javnih sredstev", "pretiravanje z nakupom bajno dragega letala", "tragične nesreče pri delu", "boleče protežiranje gradnje cest na račun zidave stanovanj", "težko opravičljivo odpuščanje", "kratkovidno uničevanje naravnih bogastev", "moralno dvomljiva denacionalizacija", "nepravilnosti pri privatizaciji", "nehumano ravnanje s prebežniki"...

So far, so good. Vedeti pa je treba, da je kazenskopравни sistem – zgodovinsko gledano – predvsem mehanizem za nadzorovanje revnih (ekonomsko deprivilegiranih ali relativno deprivilegiranih) družbenih segmentov: represivno sredstvo, s

⁹ Abolicionisti kajpak priznavajo, da je dogodek, ki je (lahko) simboliziran z etiketo "zločin", neredko – ne pa vedno, zakaj upoštevati velja, da so dejanja, ki jih je mogoče pravno okvalificirati kot "kazniva", zvečine bagatelna, tj. brez resnejših negativnih posledic (prim. Felson 1998: 3–6), in ne zasedajo visokega mesta na imaginarni lestvici osebnih problemov ali življenjskih stisk – povezan s trpljenjem, bolečinami, prizadetostjo in raznovrstnimi težavami. To zanje sploh ni vprašanje, zavračajo pa "kriminalizacijo" kot specifično (oz. ekskluzivno, nekomunikativno, standardizirano in tudi dokaj rigidno) simbolno prakso, ki "problematičnemu dogodku" avtoritativno pripne oznako "kaznivo dejanje", s čimer tako rekoč predestinira modus njegovega formalnega (včasih pa še neformalnega) obravnavanja.

¹⁰ Hulsman (1996: 301) navaja sedem različic za obravnavanje motečih situacij zunaj kazenskopravnega sistema: (a) posameznik ignorira motečo situacijo in nadaljuje razmerje z osebo, ki je povzročila spor; (b) oseba, ki je doživela neprijeten dogodek, se umakne iz moteče situacije, omeji/konča problematično razmerje ali pa se izogiba izvoru težav; (c) prizadeta oseba uredi sporno zadevo z enostranskim prisilnim dejanjem; (č) stranki zgledita spor s pogajanjem, tj. brez posredovanja tretje osebe (oz. v luči sporazumno izoblikovanih pravil, po katerih organizirata medosebno razmerje); (d) spor je rešen s posredovanjem (*mediation*) tretje osebe, ki strankama pomaga poiskati najprimernejšo rešitev; (e) stranki rešita spor z arbitražo (tj. z intervencijo soglasno določenega arbitra, čigar rzsodba je za stranki zavezujoča, ker sta se sami tako dogovorili); (f) spor reši s sodbo pristojno nekazensko sodišče.

¹¹ Opozoriti velja, da so mnoge škodljive dejavnosti vladajočih slojev javnosti dojete – predvsem zaradi uspešnega učinkovanja ideoloških mehanizmov (oz. hegemonije) – ne le kot nekriminalne, ampak celo kot povsem normalne (tj. pravno ali moralno neoporečne).

¹² V primerih, ko so določene škodljive dejavnosti nosilcev družbene moči opredeljene kot kazniva dejanja, so kršilci redko kazensko preganjani, še redkeje pa so pravnomočno obtoženi in sankcionirani (v skladu z resnostjo prestopka oz. povzročeno škodo), npr. z zaporno kaznijo.

katerim bogati in mogočni obvladujejo revne in nemočne. To spoznanje je pravzaprav rdeča nit vseh marksističnih teorij o socialnih funkcijah kazenskokoprnega sistema (prim. Reiman¹³ 1998: 101–136). Zanimivo pa je, da ga odkrito priznava celo skrajno konservativni kriminolog Ernest van den Haag: “Kazensko pravo grozi s sankcijami, da tako zastrašijo posameznike, ki bi sicer storili tisto, kar prepovedujejo veljavne norme. Očitno je, da so revni in nemočni v večji skušnjavi, da bi vzeli tisto, kar ni njihovo, ali da bi se puntali, kakor mogočni in premožni, ki jim pač ni treba jemati tistega, kar že itak imajo. ... Ker so torej skušnjave za kršenje zakonov – zaradi različnih osebnosti in življenjskih slogov – neenako distribuirane po družbeni strukturi, morajo tudi sankcije normativnih kršitev v večji meri pasti na določene posameznike in skupine. Tisti, ki so v najbolj neugodnem položaju v družbi, so v največji skušnjavi, da bi prekršili norme, zato pa so tudi pogostejše na udaru kazenskih sankcij” (1975:45–46). Nihče pa kajpada ne zanika, da je kazenskokopravno obvladovanje tistih, ki so “v največjih skušnjavah” (da bi zaužili radosti prepovedanega sadu), skrajno okoren in predvsem nezadosten način nadzorovanja. Tega se dobro zavedajo tudi sodobni desničarski kriminologi, ki realistično poudarjajo, da je ključno dosledno discipliniranje (v krogu jedrne družine) v najzgodnejšem življenjskem obdobju. Prav zato se zavzemajo za “močno družino” in so skrajno zaskrbljeni spričo v oči bijoče krize te nadzorovalne institucije. Young (1999: 156–157) v tej zvezi opozarja, da so konservativni kriminalitopolitični predlogi v nekem smislu popolnoma ustrezni: za vzdrževanje družbe, ki je po svoji naravi eklatantno nepravilna (in nasičena z najrazličnejšimi nepravilnimi neenakostmi) je potrebna stroga dresura od rojstva naprej: posameznika je treba “zlepa ali zgrda” (tj. s palico ali korenčkom, ki pa je zgolj nadaljevanje palice z drugimi sredstvi) pripraviti do tega, da bo ubogljivo sprejel svet tak, kakršen pač je: “Revne družine morajo biti najbolj disciplinirane, saj morajo prenašati največji križ nepravilnosti.”

MNOŽIČNO ZAPIRANJE

“Množično zapiranje” je oznaka, nanašajoča se na fenomen, ki je brez primere v zgodovini ZDA oz. liberalne demokracije nasploh. Število zaprtih v ameriških karceralnih institucijah že presega dva milijona.¹⁴ Proces stanovitnega povečevanja zaporniške populacije se je začel leta 1973. Presenetljivo je, da se je v

¹³ Avtorjeva ključna poanta je jasno razvidna že iz naslova njegove knjige: *Bogati bogatijo, za reveže pa je zapor*. V optiki trenda (vnovične) privatizacije zaporov je zadeva še bolj bizarna: zdaj premožni (npr. zasebne korporacije, kakršni sta npr. *Corrections Corporation of America* in *Wackenhut Corrections*) bogatijo tudi zato, ker reveže pošiljajo v zapor (ki jih upravljajo z dobičkom in ceneje kot državni organi). To pomeni, da se je že izoblikovala zelo vplivna interesna skupina – “Corrections-Commercial-Complex” (Lilly in Knepper) –, ki je ekonomsko zainteresirana, da se stopnja inkarceracije ne zmanjša (oz. da se po možnosti še poveča).

devetdesetih letih že sicer izredno obsežna zaporniška populacija še podvojila, čeprav se je v tem času zmanjšal obseg kriminalitete. Trenutno je v ZDA približno 450 zaprtih na 100.000 prebivalcev oz. 680, če štejemo še osebe, ki so zaprte v lokalnih ječah (*jails*), kar je petkrat več kakor leta 1972 (ameriška stopnja zapiranja je šest- do desetkrat večja kot v evropskih in skandinavskih državah). Garland (2001: 1–3) potemtakem upravičeno opozarja, da množično zapiranje ni zgolj pojav (še več, socialna institucija), ki zadeva inkarceracijo posameznih storilcev, saj se sistematično nanaša na cele skupine prebivalstva, predvsem (oz. disproportionalno) na mlade in ekonomsko deprivilegirane (marginalizirane ali socialno izključene) črne moške v velikih mestnih središčih. Za to kategorijo ljudi je zapor/zapiranje del skupnih izkušenj oz. sestavina socializacijskega procesa, nekakšna normalna in predvidljiva življenjska epizoda. Množično zapiranje je – že na prvi pogled – osupljiv, sociološko izjemen fenomen, ki kajpada takoj prikliče v zavest kopico zamotanih vprašanj. Kako ga razložiti? Kaj pomeni? Kakšne so (bodo) njegove posledice? Ali je neslutena eksplozija zapornih kazni zgolj osamljen odklon od standardov civiliziranega sveta ali pa je morda – upošteva je hegemonsko (in v marsičem “avantgardno”) vlogo ZDA v svetu – znanilec prihodnosti,¹⁵ tj. *trendsetter*?

Zanimivo je, da je bilo še v zgodnjih sedemdesetih letih nasprotovanje zaporu (kot rešitvi za probleme v zvezi s kriminaliteto) do te mere močno in razprostranjeno, da je celo *National Advisory Commission on Criminal Justice Standards and Goals* v svojem poročilu zapisala, da “ne bi smeli zgraditi nobene nove institucije za odrasle, obstoječe institucije za mladoletnike pa bi morali zapreti”, hkrati pa je komisija ugotovila, da so karceralne ustanove (zapor, ječa in poboljševalnica) dotlej dosegle zgolj “a shocking record of failure”, saj v večji meri ustvarjajo kriminal, kakor ga preprečujejo (navedbi v Zimring in Hawkins 1991: 65–66). *National Council on Crime and Delinquency* pa se je istega leta¹⁶ dokopal do spoznanja, da bi bilo treba obdržati v zaporu le majhen odstotek storilcev, ki so tedaj prestajali kazen odvzema prostosti (prim. Melossi 1998: 270).

¹⁴ Ob tem velja upoštevati, da imajo v ZDA še vedno smrtno kazen. Sparks (2001: 205) navaja, da so leta 1994 usmrtili 31 obsojencev, leta 1997 pa 74. Veliko več pa je na smrt obsojenih: v letu 1991 jih je bilo 2500, leta 1999 pa že 3565.

¹⁵ Pratt (2001: 284) opozarja, da Velika Britanija, Nova Zelandija in Avstralija resda ne dohajajo ameriške stopnje karceralne hiperaktivnosti, vseeno pa je tudi v teh državah prišlo do povečanja zaporniške populacije. V Veliki Britaniji je bilo 1986. leta 93 zapornikov na 100.000 prebivalcev, leta 1998 pa 125. V Novi Zelandiji se je stopnja zapiranja (*rate of imprisonment*) povečala s 75 oseb na 100.000 prebivalcev v letu 1986 na zdajšnjih 160 zapornikov. Podobni trendi so značilni tudi za Avstralijo. Vseeno pa obstajajo države, ki so zgled upiranja težnjam po povečevanju zaporniške populacije (to se v nekaterih primerih dogaja celo navzlic povečanim stopnjam obravnavane kriminalitete). Downes (2001: 52) v tej zvezi omenja skandinavske države (med katerimi je Finska z načrtno politiko precej zmanjšala svojo zaporniško populacijo), Francijo, Nemčijo in Kanado.

¹⁶ Še dodatna ilustracija tedanjega globoko ukoreninjenega nezaupanja do zapora. Rothman je svoje odmevno delo *The discovery of the prison* končal z naslednjo mislijo: “... we have been gradually escaping from institutional responses and one can foresee the period when incarceration will be used still more rarely than it is today” (1971: 295).

Kaj se je zgodilo sredi sedemdesetih let (in v naslednjih dekadah), da so se ameriški zaporji začeli čedalje bolj polniti? Med komentatorji, razumljivo, ni soglasja o vzrokih povečevanja zaporniške populacije. Mogočih pojasnil, skratka, ne manjka. Oglejmo si, vsaj na kratko, nekatere najbolj izstopajoče. Nekako najbolj priročna – najbrž pa tudi zdravorazumsko najbolj samoumevna – razlaga povezuje povečanje zapiranja s povečanjem kriminalitete. Stereotipno jo je mogoče povzeti takole: (a) kriminal je ušel z vajeti, družbo, predvsem morebitne žrtve, pa je treba učinkovito zavarovati pred tovrstnimi tveganji; (b) “mehki ukrepi” iz orožarne socialdemokratske države blaginje (npr. rehabilitacija individualnih storilcev¹⁷ in izboljševanje splošne življenjske ravni) očitno niso zajezili naraščanja kriminalitete (še več, po mnenju konservativnih ideologov so celo povzročili povečanje “protidružbenih” in “neodgovornih” ravnanj); (c) izvrševanje kaznivih dejanj je ekonomsko “rentabilno” (*crime pays*), saj koristi presegajo stroške; (č) strahovi lojalnih državljanov pred kriminalno viktimizacijo so utemeljeni, zato mora država (oz. kazenskopravni sistem) tovrstne bojazni jemati skrajno resno (kdor misli drugače, je moralni “relativist” ali celo “nihilist”); (d) kazensko pravo v večji meri varuje storilca kakor (nedolžno) žrtev;¹⁸ (e) na v oči bijočo krizo “zakonitosti in reda” se je treba odzvati s tršimi, bolj represivnimi prijemi, npr. s povečanjem policijskih pooblastil, krčenjem proceduralnih garancij/varovalk (s čimer bi zmanjšali sodne zaostanke ter povečali fleksibilnost in učinkovitost kazenskega postopka), strožjimi kaznimi, gradnjo novih zaporov in zakonodajnimi spremembami, ki naj z zavezujočimi smernicami omejijo polje sodniške diskrecije (in s tem preprečijo preveč razumevajoče ali popustljivo obravnavanje *bad guys*); (f) prenehati je treba z grajanjem dozdevno “kriminogenega” družbenoekonomskega sistema (tj. s sociološko “industrijo opravičevanja”) in priznati/pripisati storilcu “polno” (oz. izključno) odgovornost za povzročeno zlo.

Ampak pozor. Zgodovinske in primerjalne študije so pokazale, da med (zaznano in obravnavano) kriminaliteto in kaznovanjem ni vzročno-posledičnega razmerja: povečanje kriminalitete ne vodi samodejno (ali nujno) v povečanje kaznovanja (prim. Sparks 2001: 228–230; Downes 2001: 56–57; Christie 1994: 92–93; Melossi 1998: 484–485). Izkušnje kažejo, da je stopnjevana kazenska represija ponavadi spremljevalka razmer, ki so dojete kot krizne oz., še natančneje, ki jih “moralna elita” – tj. skupina (vplivnih in prestižnih “organskih intelektualcev”), ki je avto-

¹⁷ Priznati velja, da ima “terapevtski slog socialne kontrole” (Horowitz 1990: 247) praviloma omejeno učinkovitost, saj lahko “klient” doseže pozitivno spremembo zgolj na podlagi prostovoljnega sodelovanja s terapevtskimi nadzorovalci, s katerimi si deli skupne vrednote in kulturne orientacije.

¹⁸ Zmotno je domnevati, da vse, kar povzroča trpljenje, bolečino ali “hard tretment” (von Hirsch) storilca, že po definiciji koristi žrtvi. In nasprotno. Upravičeno zavzemanje za izboljšanje dejanskega in normativnega položaja žrtev kaznivih dejanj ne implicira, da je zato treba izključno odgovornost za kriminaliteto pripisati obsojenim storilcem.

rizirana za identificiranje in etiketiranje socialnih problemov – interpretira kot take, praviloma v optiki reprodukcije lastne hegemonije, tj. kulturno dominantnega “svetovnega nazora”. Vzroki “socialne krize” utegnejo biti kajpak zelo različni (in nikakor ne le “strogo” ekonomski), npr. povečana brezposelnost, politična nestabilnost, socialni nemiri, nagle in korenite strukturne spremembe, notranji konflikti, “teroristični” napadi, ne nazadnje pa tudi (zaznano ali “realno”) povečanje kriminalitete (oz. kakih še posebej nevarnih oblik kaznivih dejanj). Melossi (1998: 491–496) meni, da je ravno to ključ za razumevanje ameriškega “množičnega zapiranja”: tamkajšnja moralna elita je dojela tedanji položaj, ki so ga označevali kot slabljenje delovne etike, povečana moč delavskega razreda na trgu delovne sile, protikulturno gibanje, množično nasprotovanje vietnamski vojni, študentski nemiri, fleksibilizacija konvencionalne morale, zmanjševanje dobičkov in razlik v dohodkih, nepokorščina do tradicionalnih utelešanj avtoritete in drugi podobni pojavi, kot resno grožnjo etabrirani konstelaciji moči, znamenje skrb zbujajoče “moralne krize” (*moral malaise*). Odziv na “socialno in moralno krizo” je bil pričakovan: reafirmacija in reartikulacija hegemonskih normativnih orientacij (npr. vrednot kot so trdo delo, individualna odgovornost in profitni motiv, ki so inherentne sestavine kapitalistične organizacije proizvodnje in družbe), in sicer v obliki intenziviranja socialne discipline, ki je imelo dve razsežnosti: po eni strani se je povečal pritisk k večji delovni storilnosti (zaposleni so v povprečju prisiljeni delati več za bolj ali manj enak zaslužek) oz. produktivnemu “performansu” (Marcuse), po drugi strani pa se je zaostрил “vokabular kaznovalnih motivov” (na način, ki je bolj kulturno posredovan kakor institucionalno določen), tj. povečal se je represivni pritisk na družbeni “podrazred” (*underclass*). Skratka, zaostrovanje pogojev heteronomnega dela (oz. težji položaj lojalnega delavskega razreda) je bilo strukturno dopolnjeno z zaostrovanjem kazenske represije – nekako v duhu marksistične teorije o načelu manjše sprejemljivosti (*less eligibility*) kazni v primerjavi z življenjskimi razmerami (najslabše stoječih plasti prebivalstva) na prostosti, ki sta jo razvila Rusche in Kirchheimer v klasičnem delu *Punishment and Social Structure*.

Povzemimo nauk zgodbe, ki teče približno takole: avtoritativna definicija socialnega položaja, ki je predstavljen kot “moralna kriza” → sprememba kulturnega razpoloženja¹⁹ → sprememba javnega diskurza o zločinu in kazni (tj. “vokabularja kaznovalnega motiva”, ki je lokalizirana artikulacija hegemonskih “pogledov na svet” v zvezi s politiko kaznovanja, tj. specifično aktivnostjo, ki je

¹⁹ Melossi opozarja, da se senzibilnosti v družbi spreminjajo v skladu s senzibilnostjo elit. V dejstvu, da se člani družbe naučijo verjeti, da so skrbi in sovražniki elit njihove skrbi in njihovi sovražniki, pisec ne vidi rezultata nekakšne zarote vladajočih, ampak povsem normalen vidik hegemonije. Po drugi strani pa je treba upoštevati, da se tudi mikro odločitve policistov, sodnikov, tožilcev, zakonodajalcev in “moralnih podjetnikov” ne dogajajo v vakuumu, marveč morajo biti utemeljene in osmišljene tako pravno/zakonsko kakor tudi moralno, in sicer prav znotraj hegemonskega diskurza.

nabita s simbolnimi vrednostmi oz. moralnimi sporočili, naslovljenimi na vse člane družbe) → praktične konsekvence (množično zapiranje). Pri predruženju javnega diskurza o zločinih in kaznih so sodelovali mnogi protagonisti. Politiki so se naglo oklenili tematike, ki prinaša dokaj zanesljive glasove volivcev (Swaaningen 1998: 170–174). Zagovarjanje strožje represije je videti celo moralno zavezujoče (vsaj za demokratsko usmerjenega politika), saj se zdi, da to od njega zahteva javno mnenje, namreč državljani/davkoplačevalci, ki menijo, da je kriminal eden najhujših družbenih problemov, hkrati pa jih je strah, da bodo sami (ali njihovi bližnji) postali žrtve kaznivega dejanja, ključne grožnje njihove osebne varnosti. Zaostrena in zmoralizirana kaznovalna politika daje občutek odločnosti, občutek, ki najbrž ni politično zanemarljiv v razmerah, ko neoliberalna država izgublja pomembne vzvode svoje suverenosti, posebej na najpomembnejšem, tj. ekonomskem področju. Hkrati pa država s krepitvijo kazenskopravne represije skoraj ne more doživeti poraza: če se izkaže, da se je kriminaliteta zmanjšala, bo uspeh pripisala nepopustljivi politiki do kriminalitete (*prison works*), če pa se to ne zgodi, bo pač preprosto povečala odmere “zdravila”. Ameriška vlada je kriminaliteti napovedala vojno, znotraj nje pa še specialno vojno proti drogam, ki je ustvarila malone brezmejno ponudbo kršiteljev veljavnih norm (kandidatov za zaporno kazen). Militaristični diskurz implicira in generira ostro začrtano ločnico med “nami”, tj. zadovoljno “moralno večino”, in “onimi”, tj. kriminalci, džankiji, nezakonitimi priseljenci, žicarji in drugimi luzerji v neusmiljeni tekmi za denar in ugled: vselej je lažje odobravati/zahtevati kaznovanje osebe, ki je videti drugačna oz. je ne poznaš (večja je psihična vrzel/distanca med družbenimi skupinami – npr. zaradi naraščajočih razlik v bogastvu in dohodku in posledične socialne polarizacije –, lažje je sprejeti represivno obravnavanje²⁰ “rizičnih” kategorij prebivalstva).

Ko steče beseda o javnem diskurzu o kriminaliteti in kaznovanju, se ni mogoče izogniti vlogi medijev, zlasti televizije. Kriminaliteta (in spopadanje z njo) je nedvomno nadvse privlačna medijska tema. Težava je le v tem, da je empirična kriminaliteta (in tudi formalno odzivanje nanjo) dokaj banalna, trivialna in prejkone nezanimiva zadeva. Zato jo je treba najprej ustrezno “dramatizirati” in predvsem vsebinsko selekcionirati: osredotočiti se je treba na skrajno bizarne (statistično) redke in nenavadne prigode in like (“moralne pošasti”), pri tem pa velja paziti, da bo kriminalni dogodek medijsko reprezentiran na način, ki ga povprečni odjemalec zlahka razume (ekonomska kriminaliteta je v tem pogledu skrajno neprimerna, saj je relativno kompleksna in za laika težko razumljiva). To

²⁰ Še več, bolj smo psihosocialno distancirani od akterja, prej bomo njegovo dejanje ožigosali kot “zločin”. Zločin namreč ni nekaj, kar bi preprosto (objektivno) obstajalo. Zločin je človeška kreacija, reprekusija specifične (in nikakor ne nujne) interpretacije in simbolizacije dogodka.

pa kajpak implicira, da so medijske reprezentacije kriminalitete precej zmalčene. Mathiesen (2001: 29–32) povezuje rast zaporniške populacije z vplivom televizije na javno mnenje (oz. imaginacijo). V televiziji vidi svojevrstno “novo religijo”, tj. institucijo, ki v današnji (“sinoptični”)²¹ družbi opravlja podobno funkcijo kakor nekdanja religija v ožjem pomenu (oz. srednjeveška in zgodnjemoderna Cerkev). Pomislimo. Televizija sistematično “kultivira” skupno/posplošeno zavest svojih atomiziranih gledalcev (pravzaprav “vernikov”), povezuje različne socialne skupine v kvazi celoto, producira množično deljene izkušnje, obredno poudarja kolektivne vrednote (npr. potrošniške in nacionalistične), generira slikovne reprezentacije sveta – in sicer na način, ki spaja informacijo z zabavo (*infotainment*) –, ponuja zlahka prepoznavne simbole za “delegatsko” (posredniško) zadovoljevanje želja – npr. uspešne (po možnosti *self-made*) poslovneže, športne (še zlasti nogometne) zvezde, estradne uspešneže in druge znane persone (*powerless elite*), po drugi strani pa namenja disproporcionalno pozornost živopisni množici outsiderjev, še posebej tistim, ki naj bi bili ekskluzivno odgovorni za socialne krivice (s čimer zamaskira strukturne določevalnice ekonomskih in socialnih neenakosti).

Garland (2001: 179–180) upravičeno opozarja, da je treba pri pojasnjevanju množičnega zapiranja upoštevati možnost, da se dejavniki, ki so povzročili ta pojav (*originating causes*), razlikujejo od tistih, ki omogočajo reproduciranje institucije (*perpetuating causes*): ko se določen sistem (v tem primeru kaznovanja) vzpostavi,²² utegne namreč zaživeti relativno avtonomno življenje (in opravljati vrsto sekundarnih funkcij), tj. kot entiteta s specifično inherentno racionalnostjo, lastnimi interesi, operativnimi diskurzi in imanentnimi načini reševanja notranjih tenzij (oz. odzivanja na pritiske iz okolja). Sicer pa se zdi, da izhajajo razlage množičnega zapiranja večinoma iz podmene, da imamo opraviti z nekakšno aberacijo oz. bistveno iracionalnim fenomenom (v sicer racionalno urejeni, celo svobodni družbi). V njih je namreč zlahka razbrati implikacijo, da množičnega zapiranja ne bi bilo, če ... če ljudje, ki drugače niso kaznovalno usmerjeni, ne bi bili žrtve političnih manipulacij (npr. s tesnobami, ki ne koreninijo toliko v strahu pred kriminalno viktimizacijo – ta je statistično še vedno dokaj redek pojav –, kolikor v čedalje bolj razširjeni ekonomski prekarnosti in ontološki nesigurnosti) in medijskega senzacionalizma (oz. umetno skonstruiranih moralnih panik). Če bi kazenskoopravni sistem deloval tako, kot bi moral, namreč na podlagi racio-

²¹ Sinoptična družba je pravzaprav antiteza foucaultovske panoptične (disciplinske) družbe. V slednji namreč peščica posameznikov v “božjem” slogu opazuje in nadzoruje večino, medtem ko v današnji družbi (“tiha”) večina po televiziji (in prek drugih medijev za množice) opazuje in nadzoruje peščico “medijsko zanimivih” likov.

²² Zgled, ki kaže na relevantnost tovrstnega razlikovanja, je heteronomno delo v kapitalističnem sistemu. Če je verjeti Webu (oz. knjigi *Protestantska etika in duh kapitalizma*), je bilo delo sprva motivirano z religioznimi razlogi, sčasoma pa se je na tej podlagi izoblikovala “železna kletka”, tj. kapitalistične institucije (v proizvodnji in menjavi) in sistemski imperativi (npr. zahteva po nenehni akumulaciji kapitala), ki silijo ljudi k nenehnemu (v bistvu skrajno pretiranemu) delu iz prozaične ekonomske nuje (*dull compulsion of economic necessity*).

nalnih parametrov in znanstveno verificirane vednosti (v tem primeru bi bila zaporna kazen uporabljena zgolj kot *ultima ratio*, tj. skrajni varnostni ukrep za peščico najbolj nevarnih ali kronično nasilnih storilcev). Če bi bila javnost ustrezneje seznanjena z ekonomskimi, političnimi, socialnimi, kulturnimi in moralnimi "stroški" (negativnimi reperkusijami) množičnega zapiranja. Če bi ljudje bolje poznali trpko realnost prestajanja prostostne kazni.

Če ...

Seveda pa je o množičnem zapiranju mogoče razmišljati tudi drugače. Christie (1994: 161–174), denimo, ocenjuje, da je množično zapiranje v sociološkem pogledu normalen družbeni pojav, podobno kakor je bil tudi holokavst²³ značilen, ne pa devianten "otrok" modernizacijskih procesov. Po njegovem mnenju je množično zapiranje (oz. "gulagizacija v zahodnem slogu") predvsem sistemsko "funkcionalna" oblika soočanja z dvema osrednjima problemoma sodobnega sveta: skrajno neenako porazdelitvijo bogastva & dohodka in dostopa do plačanega dela. Množično zapiranje je "industrijsko" nadzorovanje kriminalitete (oz. virtualno ali dejansko "nevarnega razreda" ali "presežne/odvečne populacije"), in sicer na način, ki ne postavlja pod vprašaj ekonomski, politični in socialni *status quo*, tj. ne implicira nikakršne radikalne prerazporeditve obstoječih lastninskih upravičenj (oz. materialnih virov). Gre za svojevrstno *crime control industry*,²⁴ ki ima na voljo tako rekoč neomejeno ponudbo "surovin", hkrati pa je še ekološko neoporečna, saj ne onesnažuje naravnega okolja. Njena primarna funkcija je "moralno" čiščenje družbenega okolja, namreč rutinsko/birokratsko odstranjevanje (oz. legitimno izključevanje) nezaželenih, motečih, problematičnih, rizičnih, predvsem pa depersonaliziranih/dehumaniziranih prvin (nekakšnih "notranjih sovražnikov" v miniaturi državljanski vojni proti kriminalu & drogam) iz socialnega sistema.

KRIMINOLOGIJA NETOLERANCE IN NOVA PENOLOGIJA

"Kriminologija netolerance" (Young 1999: 121–132) je oznaka, ki se nanaša na intelektualno podstat množičnega zapiranja, policijskega delovanja po načelu "ničelne tolerance" (*zero tolerance policing*)²⁵ in represivne vojne proti drogam.

²³ Christie (1994: 15) opozarja, da holokavst ni zgolj stvar preteklosti (tj. nacističnega reševanja "židovskega vprašanja" med drugo svetovno vojno), ampak nekaj, čemur smo priče še danes: "Western industrial and financial policy results each day in death and destruction in the Third World".

²⁴ Bolj ko so razširjena občutja nesigurnosti (*insecurity*) ali ogroženosti – ki pa morajo kajpada ostati fokusirana na kriminaliteto, dasiravno imajo morda še druge "epicentre" (npr. strah pred izgubo zaposlitve, stanovanjski problem, rizičnost moderne tehnologije ali uničeno naravno okolje) –, večja je verjetnost prosperiranja ("rasti") zasebne industrije varnosti.

²⁵ Načelo "ničelne tolerance" temelji na spoznanju, da imajo policijske prakse zgolj omejen, periferen učinek na kriminaliteto (policija pač intervenira šele *post delictum* – ko izve za kaznivo dejanje). V tej optiki primarno

Pravzaprav gre za nekakšno “kozmetično” kriminologijo, ki predpostavlja, da je kriminaliteta površinski (tako rekoč “dermatološki”) problem družbe, ki je rešljiv že z nanosom ustreznega mazila, tj. nekaj, kar je navzoče zgolj na koži, kar je mogoče odpraviti (ali vsaj drastično omiliti), ne da bi posegli v organizem, ki je sicer zdrav in brez potrebe po radikalni rekonstrukciji. Kozmetična kriminologija se po eni strani teoretsko distancira od kritične refleksije jedrnih družbenih in ekonomskih institucij in se zadovolji z elaboracijo tehničnih, “realističnih” rešitev (npr. lokaliziranih ukrepov “situacijske prevencije”, ki merijo na otežitev uspešne realizacije kaznivega dejanja), po drugi strani pa jo označuje specifičen obrat kavzalnosti, namreč teza, da je kriminaliteta tisto, kar družbi povzroča probleme, in ne narobe, tj. da družba povzroča probleme v zvezi s kriminaliteto (npr. s strukturnimi ekonomskimi neenakostmi, anomičnimi pritiski, potrošniško ideologijo in iracionalno politiko do prepovedanih drog). Še več, kozmetična kriminologija izhaja iz podmene, da je družbeni svet relativno preprosta struktura, v kateri je mogoče kvalitativne in kvantitativne razsežnosti posameznih socialnih pojavov povezati s strogo razločenimi spremembami v drugih delih družbenega sistema. Kozmetična kriminologija potemtakem ne upošteva dejstva, da je socialni sistem kompleksna interaktivna entiteta, v kateri ima določena socialna intervencija le omejen vpliv na druge družbene pojave in kjer je izračunavanje (empirično preverjanje) tovrstnega efekta slej ko prej nadvse težavno opravilo. Vse to velja kajpak tudi za kriminaliteto. Na njen obseg, strukturo in dinamiko ne vpliva le kazenskopravni sistem (npr. z zastraševanjem morebitnih in onemogočanjem dejanskih storilcev), marveč še vrsta drugih dejavnikov, npr. neformalno družbeno nadzorstvo v skupnosti, vzorci zaposlovanja, dostopnost strelnega orožja, tipi moralne vzgoje (oz. socializacijskih praks), obseg organiziranega kriminala, načini uživanja prepovedanih drog, ekonomske neenakosti, relativne deprivacije, splošna kulturna, politična in moralna klima ... Vendar pa v tej zvezi ne zadostuje, da zgolj naštejemo mogoče kriminogene dejavnike, saj je vselej že v igri tudi značilno človekova zmožnost, da vrednoti, osmišlja in reflektira svet okoli in znotraj sebe. To z drugimi besedami pomeni, da socialni sistem ni le ekstremno kompleksna tvorba, ampak vključuje še ireduktibilno prvino subjektivnosti, ki je zmožna z interpretacijo sčasoma transformirati sleherni (anti)kriminogeni²⁶ dejavnik.

“Nova penologija” je sintagma, s katero sta Feeley in Simon (1998: 375–379) poimenovala porajajočo se strategijo delovanja sodobnih kazenskopravnih

(še več, tradicionalno) poslanstvo policije ni nadzor nad kriminalom, marveč odzivanje na blažje prestopke in moteče vedenje (*incivilities*). Na tem področju je policija lahko neprimerno bolj učinkovita. Vendar pa tovrstno policijsko delovanje ni nepovezano s preprečevanjem kaznivih dejanj, saj se zoperstavlja dezorganizaciji, demoralizaciji, apatiji in brezupu, s čimer revitalizira potenciale lokalne skupnosti za neformalno nadzorovanje.

²⁶ Preprost zgled: naložena kazen, ki jo obsojenec dojame kot nepravilno, lahko v njem poveča resentment, tj. čustvo, ki ga utegne motivirati k storitvi novega kaznivega dejanja.

sistemov (še posebej ameriškega). Nova penologija je pravzaprav “aktuarski” pristop do odzivanja na kriminaliteto. Predmet njenega zanimanja ni več posameznik, tj. storilec, ki ga je treba bodisi pravično kaznovati (v odvisnosti od njegove “krivde”), bodisi zastrašiti (z dovolj odvračevalno sankcijo), bodisi “poboljšati” (oz. “korigirati” njegovo “kriminalno dispozicijo” in ga preoblikovati v konformno, družbeno koristno osebo). Nova penologija se osredotoča na kategorije rizičnih posameznikov, ki jih skuša obravnavati čimbolj ekonomično (po parametrih menedžerske racionalnosti) v skladu s statistično ocenjeno (“profilirano”) mero njihove nevarnosti. V ta namen predvideva širok diapazon različnih nadzorstvenih ukrepov,²⁷ od najdražjih (npr. maksimalno varovanega zapor) za najbolj rizične kategorije storilcev do najcenejših za najmanj rizične kategorije storilcev. Cilj nove penologije torej ni zmanjševanje kriminalitete, ampak racionalno (*cost-benefit*) upravljanje storilcev na način, ki naj čim bolj omeji njihovo rizičnost. V njeni optiki je kriminaliteta dojeta kot normalizirana sestavina vsakdanjega življenja, tj. pojav, ki ga določajo raznoteri dejavniki, ki so videti onstran dosega mogočih reformnih ukrepov: bolj kot razumeti vzroke kriminalnega vedenja je pomembno poiskati načine, kako se izogniti morebitnim težavam, ki se navezujejo na kriminalne viktimizacije. Za aktuarski pristop je najpomembnejše minimalizirati tveganje (*harm reduction*), vsekakor veliko bolj kakor moralno obsojati moteče vedenje. Aktuarstvo nove penologije je nekakšen odblesk specifično postmoderne senzibilnosti, ki jo Bauman (1995: 133) imenuje “adiaforizacija” (“the stripping of human relationships of their moral significance, exempting them from moral evaluation, rendering them ‘morally irrelevant’”).

KAZENSKOPRAVNI SISTEM KOT APARAT DRUŽBENEGA NADZORA

Kazenskopравни sistem je pogosto – vsaj v učbeniških kontekstih – opredeljen kot mehanizem reaktivnega formalnega (družbenega) nadzora. Vendar pa je takšna reprezentacija zavajajoča. Zbuja namreč napačen občutek, da imamo opraviti z institucionalnim aranžmajem, ki je po svoji naravi zgolj nekakšno “zrcalo”, v katerem je mogoče razbrati družbeno najbolj škodljive oblike človeških ravnanj, tj. objektivno realnost “kriminalitete”. Dejansko pa je kazenskopравни sistem socialna (in kajpak zgodovinska)²⁸ kreacija, “a piece of creative art” (Reiman 1998: 60), kompleksna institucija, ki je stkana iz množice interpretacij, simbolizacij in

²⁷ Vodopivec (1999: 23) omenja naslednje “vmesne sankcije”: intenzivno nadzorovanje na “prostosti” (npr. z zavezujočimi navodili in prepovedmi, ki se jih mora obsojenec držati, z nenapovedanimi pregledi vsebnosti drog v telesu ali brezplačnim delom v korist skupnosti), konfinacijo v lastnem stanovanju z elektronskim nadzorovanjem, krajše surove zaporne kazni kot obliko “terapije s šokom” (npr. militaristično zdizajnirane *Boot Camps*), bivanje na prostosti z dnevnim oglašanjem v nadzornem centru, bivanje v zavodu v lokalni skupnosti in denarne kazni.

odločitev, npr. odločitev zakonodajalcev (v zvezi s tem, katera dejanja določiti kot kazniva), odločitev policistov in tožilcev (v zvezi s tem, katera dejanja in katere storilce izpostaviti kazenskemu pregonu), odločitev kazenskih sodnikov (v zvezi z vrsto in obsegom izrečenih kazenskih sankcij) in izvrševalcev kazenskih sankcij. Pozaba te ustvarjalne funkcije kazenskopravnega sistema (oz. odgovornosti njegovih človeških akterjev) utegne biti razlog številnih zmot, npr. prepričanja, da so dejanja, na katera *de facto* merijo kazenske sankcije, objektivno najresnejša nevarnost za blaginjo vseh družbenih članov (oz. urejeno družbo kot celoto).

Res pa je, da je vloga kazenskopravnega sistema pri proaktivnem in reaktivnem nadzorovanju družbenih članov na splošno dokaj obrobna. Težko si je predstavljati učinkovit družbeni red, ki bi deloval zgolj ali pred-vsem na podlagi strahu pred formalnimi kaznimi: trdnost socialne strukture ne more biti odvisna le od zunanje prisile (kazenskih sankcij). Cilj nadzorovalnih praks je samonadzorovani, samodisciplinirani posameznik, tj. oseba, ki je psihično (osebnostno) pripravljena prilagoditi se dani družbi oz. hoče postati njen koristen član (skrben roditelj, priden delavec in lojalen državljan): ki si sama želi početi tisto, kar od nje normativno pričakuje "družbena struktura" oz. bolj ali manj "pomembni drugi" (Mead). Tako določen cilj – namreč harmonično zlitje med (biološko edinstvenim oz. objektivno individualnim) posameznikom in družbenimi institucijami (oz. vlogami) – je kajpak skrajno ambiciozen, zato ni nikakršno presenečenje, da v družbeni dejanskosti, strogo vzeto, ni nikoli in nikjer realiziran v celoti²⁹ (to pomeni, da si ni mogoče predstavljati družbenega reda brez sankcij za normativne kršitve, pri čemer pa so posledice sankcioniranja slej ko prej nepredvidljive, neredko celo skrajno ironične), vseeno pa je praviloma dosežen v obsegu, ki omogoča reproduciranje družbenega sistema. Jasno je, da tudi to dejstvo ni nepresenetljivo, zakaj očitno je, da ne živimo v idealnih družbenih razmerah (sistemih), ampak v svetu, ki kipi od krivičnih neenakosti, strukturnega nasilja in neracionalnih omejitev posameznikove svobode.

Zdi se, da je v kapitalističnem sistemu ključ relativne uspešnosti pro- in reaktivnih nadzorovalnih mehanizmov poiskati v "tihih ekonomskih prisilah" (npr. strahu pred brezposelnostjo ali izgubo plačane zaposlitve, tj. bojazni, ki

²⁸ Jasno je, da so obstoječi kazenskopravni sistemi v precejšnji meri "projekcija preteklosti" (Rusche) oz. rezultat rigidnih sil "zgodovinske inercije" (Reiman). Vendar pa to ne pomeni, da so se izoblikovali po logiki nekakšnega neodvisnega razvoja. Zgodovina kazenskopravnih sistemov je predvsem zgodovina boja "dveh nacij" (Disraeli), tj. bogatih in revnih.

²⁹ Dosledno izpeljana "totalitarna družba", tj. brezhiben sistem (ne)formalnega družbenega nadzora, je mogoča zgolj v umetniški fikciji, katere (upravičeno) najbolj razvpita zgleda sta 1984 (Orwell) in *Brave New World* (Huxley). Razlog je na dlani: "svoboda" oz. objektivno nedeterminirana narava počlovečene živali – ki jo je Nietzsche opisal kot "das nicht festgestellte Tier" –, tj. ireduktibilna zmožnost človeškega bitja, da transponira in ekstenzivira naučene sheme na nove kontekste, deluje v nasprotju z "normativnimi pričakovanji" in celo "nevtralizira" (Matza in Sykes) ponotranjena pravila (ali vrednote) v prid inventivnega ravnanja.

kronično krivi hrbtenice), kričečem potrošniškem zapeljevanju – oz. “politiki ustvarjanja želja” (Scheerer in Hess 1997: 118–120) in družinski/domačnostni ideologiji. Posameznik se naglo zaplete v začaran krog: več in bolj(e) dela – oz. se marljivo in ubogljivo prostituira v tem ali onem “delovnem taborišču” (tj. žrtvuje svoj čas, življenje, zmožnost samodoločanja in energijo za doseganje heteronomnih ciljev) –, bolj občuti potrebo po potrošniških tolažilih (“infantilnih satisfakcijah”) in “identiteti” (velja pa tudi nasprotno: bolj si želi dobrin in storitev z bogato obložene in nesramno vabljlive mize kapitalističnega gospodarstva, bolj je prisiljen delati;³⁰ da pa bi prišel do čim boljše začetne pozicije v “divji dirki”, čedalje bolj naporni konkurenčni – oz. vse manj solidarni – bitki za kulturno ugledna, čim manj zahtevna in dobro plačana heteronomna dela ali službe, mora že zgodaj začeti z akumulacijo svojega socialnega in kulturnega “kapitala”, praviloma s pomočjo staršev, primarno in celo vse bolj ekskluzivno odgovornih³¹ za individualno uspešnost in socialni “plasma” svojega “najdražjega produkta”). To z drugimi besedami pomeni, da sta osrednji lokaciji discipliniranja in “normaliziranja” oz. konformiranja služba (heteronomno delo) in družinski dom, katerih nadzorovalni potenciali se vzajemno ojačujejo (npr. tako, da posameznik hodi v službo tudi zaradi družinskih obveznosti – pa tudi zato, da bi bil čim manj doma – oz. si ustvari družino zaradi omejitev v zvezi s heteronomnim delom, tj. pomanjkanjem časa in prostora za drugačne, manj konvencionalne oblike druženja in kreiranja zasebnosti).

SKLEPNE MISLI

V zvezi z zaporom je često slišati opazko, da je/postaja bolj podoben “hotelu” kakor “zaresni kaznovalni instituciji”. Je tovrsten očitek upravičen? Nikakor (prim. Lemire 1990: 63–71), očitno pa ni neprepričljiv. Zakaj? Zdi se, da razlog ne tiči v institucionalni operacionalizaciji “odvzema prostosti” (in z njo povezanih in v penološki literaturi natančno opisanih deprivacij), ampak bolj v tem, da je za marsikoga življenje na prostosti precej podobno življenju v zaporu. Pomislimo. Večina ljudi nameni (zaradi ekonomske prisile oz. pomanjkanja sprejemljivih alternativnih opcij) večino svojega budnega časa/življenja heteronomnim opr-

³⁰ “Potrošniški etos” (Campbell) – ki ga nenehno podžigajo in skrbno krepijo množični mediji (oz. ekonomska propaganda & popularna kultura) – je pravzaprav zgolj nujna hrbtna plat “delovne etike”, te groteskno anahronistične “morale sužnjev” (Bertrand Russell), namreč “honorarnih sužnjev” (Bob Black), ki sami prevzemajo odgovornost za reprodukcijo svoje “delovne sile”.

³¹ To še posebej velja za matere, katerih razmerje do otroka postaja čedalje bolj temeljna substanca “družinske celice” (bolj kakor razmerje med heteroseksualnim parom, ki je v današnjih časih vse bolj prekarno in negotovo). Otrok je v tem pogledu eden ključnih disciplinatorjev matere (tako rekoč njen osebni ječar, ki pa ga mati v glavnem vzdržuje na lastne stroške) in posredno še očeta, materinjenje pa je opravilo, ki žensko najmočnejše prikenja na tradicionalno spolno vlogo (zato ni presenetljivo, da je posameznica, ki zavestno noče biti mati, še zmeraj deležna precejšnjih neformalnih moralnih sankcij).

vilom, predvsem plačanemu delu in dejavnostim, ki se nanj logično nanašajo (kot so pot na delo in nazaj domov, priprava na delo, izobraževanje za delo ali "kuliranje" negativnih reperkusij, ki jih posameznik občuti zaradi pretiranega ali stresnega dela), skopo odmerjeni preostanek časa pa preživijo v familiarnih celicah, ki jih nekateri dokaj upravičeno označujejo kot "zapore" (čeprav bi bilo najbrž ustrenejše poimenovanje "preventivna detencija"): prostega časa, tj. časa, ki je osvobojen heteronomnih (predvsem kajpak ekonomskih) opravil in ki je *conditio sine qua non* sleherne samodoločene (in potemtakem zares smiselne) aktivnosti, ostane bore malo (če sploh kaj). To pomeni, da je polje svobode v današnjih družbah še vedno skrajno omejeno. Posameznik (resda ne nujno vsak) je pravzaprav svoboden le pri izbiri svoje nesvobode, plačane službe (in – vsaj v principu manj neizogibno – "zakonskega jarma"): od te točke naprej pa se mora ravnati po diktatu drugih oz. v skladu s funkcionalnimi imperativi institucij, kjer je trenutno "inkarceriran". To je cena, ki jo je prisiljen plačevati za svojo normalnost in članstvo v "moralni večini". Seveda je psihološko bolje, če o stroških konformizma posameznik ne razmišlja pretirano (bolj "zdravo" zanj je, da jih preprosto pozabi ali potlači), vendar pa to ni vselej mogoče. Pričakovati pa je tudi, da ga (z)moti, če se mu zdi, da se "kriminalcem", tj. tistim, ki so prekršili veljavne norme (oz. standardne parametre medosebnih menjav), in še posebej zapornikom (se pravi "najhujšim prestopnikom") ne godi bistveno slabše kot njemu. Rešitve tovrstnih problemov pa kajpak ne gre iskati v zaostrovanju že tako in tako neprijetnega in bolečega zaporniškega režima, ampak v širjenju svobode tistih, ki so na "prostosti", predvsem v boju zoper heteronomno delo oz. za nenehno skrajševanje delovnega časa (oz. širjenje "kraljestva svobode") in bolj izenačeno porazdelitev dohodka & bogastva. To implicira, da abolicionističnih zahtev po drastični redukciji uporabljanja zaporne kazni ne bi smeli omejiti le na kazenskopравни sistem, ampak jim je treba pridati še zahtevo po odpravljanju strukturnega nasilja, ki je vtakano v vsakdanje življenje večine formalno (ne pa – oz. v premajhnem obsegu – tudi vsebinsko ali dejansko) svobodnih posameznikov.

Ne nazadnje velja priznati, da je abolicionistična kritika zavora vendarle rahlo pretirana. Seveda drži, da zaporu pogosto spodleti pri izvajanju uradno deklariranih smotrov. Vseeno pa ima zapor še vedno nekatere penološke prednosti, zaradi katerih ostaja funkcionalna institucija kljub številnim znanim pomanjkljivostim in disfunkcijam. Garland (1990: 288–290) omenja naslednje: (a) zapor je učinkovito sredstvo za onemogočanje, tj. za izključitev storilca iz družbe, in sicer na način, ki ne terja veliko sodelovanja s strani obsojenca; (b) zapor je mogoče uporabiti za sankcioniranje storilcev, ki so se izkazali za preveč problematične, da bi jih lahko obravnavale druge institucije; (c) kazen odvzema prostosti je kazenska sankcija, ki zadaja (v retributivnem smislu "zasluženo") psihično trpljenje

(oz. boleče ali nevšečne občutke) na način, ki je dovolj subtilen, prikrit in razpršen v času, da je kulturno sprejemljiv za večino prebivalstva, saj – v nasprotju z telesnim kaznovanjem – ne prizadeva prevladujoče senzibilnosti; (č) sodobne države imajo že zgrajeno potrebno materialno infrastrukturo (in strokovno vednost) za kaznovanje z odvzemom prostosti. Garland, skratka, po eni strani dokazuje, da je zapor vsaj v omenjenih pogledih “funkcionalna” nadzorovalna in kaznovalna institucija, ki ni ne teoretska uganka ne anahronizem, po drugi strani pa vendarle opozarja, da je zapor nujno še naprej kritizirati (in ga abolicionistično ukinjati): (a) ker celo v “najboljših” zaporih prihaja do – za javnost resda zvečine neopaznega – psihološkega nasilja, ki je ravno tako “barbarsko” (oz. necivilizirano) kakor nasilje, ki je vključeno v smrtno ali telesno kazen (tj. v sankciji, ki jih je zapor izrinil z mesta nastrožje sankcije); (b) ker številni zaprti obsojenci v resnici niso nevarni za družbo in bi jih bilo mogoče pod določenimi pogoji (ali omejitvami) tolerirati v skupnosti; (c) ker so stroški za tovrstno izražanje “kaznovanih sentimentov” in izvrševanje retribucije previsoki (vselej omejene družbene potencijale bi bilo bolje nameniti za izobraževanje, kompenzacijo škode, ki jo pretrpijo žrtve, socialne ukrepe in druge preventivne dejavnosti); (d) ker je izključevanje ljudi iz družbe (razen morda v skrajno redkih primerih) moralno in politično nedopustno; (e) ker je mogoče zapor v številnih primerih nadomestiti z drugimi kazenskimi sankcijami (npr. z denarno kaznijo, obveznostmi v okviru³² pogojne obsodbe, pogojno obsodbo z varstvenim nadzorstvom, varnostnimi ukrepi, zavezujočimi navodili in prepovedmi ...).

Kazenskopравни sistem je socialna institucija, ki povezuje središče in obrobje družbe v vselej protislovno in konfliktno celoto, z nejasno zarisanimi mejami do svoje zunanosti. Kazenskopравни sistem ni zgolj pravno regulirani in birokratsko racionalizirani aparat za opravljanje instrumentalnih funkcij na področju nadzorovanja škodljivih dejanj (in nevarnih posameznikov), ampak tudi ekonomsko pogojeni mehanizem razredne dominacije, izraz kolektivnih moralnih emocij, utelešenje zgodovinsko specifične senzibilnosti in manifestacija suverene državne oblasti (politične avtoritete). Vedeti pa je treba – pomislimo na ameriški poskus z “množičnim zapiranjem” oz. “totalitarno rešitev brez totalitarne države” (Bauman) –, da kazenskopравни sistem nima vgrajenih inherentnih varovalk, ki bi omejevale njegovo rast. Tovrstne meje so lahko zgolj politične, torej “eksogene”. Treba jih je vsiliti od zunaj. Zaplete pa se, če politična kasta zagovarja zaostrovanje kazenske represije v imenu “legitimnih zahtev ljudstva”. Seveda ni niti kančka dvoma, da so zahteve ljudi po večji varnosti povsem upravičene in da jih je vsekakor treba jemati resno. Vprašanje pa je, ali je zgolj rožljanje z represivnimi

³² Primerjaj Vodopivec 1997: 640–641.

pripomočki v resnici znamenje resnega (tj. ne zgolj simbolno-magičnega) odziva(nja) s strani države. Upoštevati velja, da je kazenskopravna mašinerija zgolj zadnja represivna opora neprimerno bolj zanesljivim nadzorovalnim mehanizmom, ki je često zmožna narediti zgolj to, da prisilno uskladišči osebe, ki so – iz takih ali drugačnih razlogov – zdrsnile iz omrežij normalne družbene integracije in neformalne kontrole (dejavniki, ki v največji meri inducirajo bodisi konformno bodisi deviantno vedenje, so namreč zunaj operativnega dosega kazenskih institucij). Še več, zdi se, da je neogibno kritično prevetrili prevladujoče koncepcije (ne)varnosti. Teoretsko nevzdržno je reducirati pravico do (osebne) varnosti zgolj na inkriminirane viktimizacije (veljavna kazniva dejanja). Potreba po varnosti ne vključuje le varnosti pred kriminaliteto (in – če sprejmemo abolicionistične argumente – kriminalizacijo!), ampak tudi varnost v smislu, da je vsakomur omogočeno efektivno uživanje – ekonomskih, socialnih, političnih in kulturnih – človekovih pravic (predvsem kajpada vseh tistih, ki so že artikulirane v mednarodnopравnih dokumentih, npr. v *Splošni deklaraciji OZN*), namreč pravic do dobrin in storitev, ki so nujno potrebne za samodoločeno delovanje, tj. ustvarjanje samega sebe kot subjekta (v razsvetljenskem, modernem pomenu te besede).³³ To pa pomeni, da višje ravni varnosti (v svetu) ni mogoče doseči brez korenitih posegov v obstoječe ekonomske in druge osrednje družbene strukture. Tako pač je: večja varnost posameznikov terja manjšo varnost za kapitalistični *status quo* oz. kolektivno in posamično prizadevanje za njegovo "abolicijo". Tu se pravzaprav šele začne pravi abolicionizem. Kritizirati le kazenskopravni sistem (in zapor) ne zadošča. Kritiko je treba razširiti še na kapitalistično družbo/državo, katere ideološki in represivni aparat je kazenskopravni sistem.

LITERATURA

BARATTA, A. (1991): "Che cosa è la criminologia critica?", *Dei Delitti delle pene*, št. 1, str. 51–82.

BAUMAN, Z. (1995): *Life in Fragments*, Blackwell, Oxford.

BIANCHI, H. (1995): "Abolition: Assensus and Sanctuary", v: R.A. DUFF in D. GARLAND: *A Reader on Punishment*, Oxford University Press, Oxford, str. 333–351.

³³ Če država ne zagotavlja učinkovitega uživanja veljavnih človekovih pravic, ne zmanjšuje socialnih neenakosti, ne vključuje izključenih (ali marginaliziranih) grupacij in ne omejuje strukturnega nasilja, potem niso – strogo vzeto – izpolnjeni elementarni pogoji za delovanje "ustavnega" (oz. minimalističnega) kazenskega prava, četudi je vzpostavljen socialni mir, tj. monopolizacija prisilnih sredstev s strani centralne politične oblasti. V takih razmerah vselej obstaja (večja ali manjša) verjetnost za instrumentaliziranje kazenskopravnega sistema (oz. za njegovo degeneracijo na totalitarni model ali modus funkcioniranja, ki je značilno za "izredne razmere"), tj. za kriminalizacijo socialnih konfliktov (ki so poprej moralistično absolutizirani v optiki ideološke polarizacije med Dobrim in Zlim, dekontekstualizirani in depolitizirani), povezanih s krizo socialno-ekonomskega sistema (ki je posledica globalizacije in neoliberalne vere v regulativne zmogljivosti "prostega trga") in politične krize strankarsko-predstaviškega sistema, ki ni več zmožen absorbirati distorzij ekonomskega razvoja.

- BRAITHWAITE, J. (1996): "Reintegrative Shaming", v: J. MUNCIE *et al.*: *Criminological Perspectives: A Reader*, Sage, London, str. 432–438.
- CHRISTIE, N. (1994): *Crime Control as Industry: Towards Gulags, Western Style*, Routledge, London.
- DOWNES, D. (2001): "The *Macho* Penal Economy: Mass Incarceration in the United States – A European Perspective", v: D. GARLAND: *Mass Imprisonment*, Sage, London, str. 51–69.
- DURKHEIM, E. (1998): "Two Laws of Penal Evolution", v: D. MELOSSI: *The Sociology of Punishment*, Ashgate, Aldershot, str. 3–32.
- FEELEY, M.; SIMON, J. (1998): "Actuarial Justice: The Emerging New Criminal Law", v: P. O'MALLEY: *Crime and the Risk Society*, Ashgate, Aldershot, str. 375–406.
- FELSON, M. (1998): *Crime and Everyday Life*, Pine Forge Press, Thousand Oaks.
- FOUCAULT, M. (1984): *Nadzorovanje in kaznovanje: Nastanek zapor*, Delavska enotnost, Ljubljana.
- GARLAND, D. (1990): *Punishment and Modern Society: A Study in Social Theory*, Clarendon Press, Oxford.
- GARLAND, D. (2001): "The Meaning of Mass Imprisonment; Epilogue: The New Iron Cage", v: D. GARLAND: *Mass Imprisonment*, Sage, London, str. 1–3; 179–181.
- HAAG, E. van den (1975): *Punishing Criminals*, Basic Books, New York.
- HAAN, W. de (1991): "Abolition and Crime Control: A Contradiction in Terms", v: K. STENSON in D. COWELL: *The Politics of Crime Control*, Sage, London, str. 203–217.
- HENRY, S.; MILOVANOVIC, D. (1994): *Constitutive Criminology: Beyond Postmodernism*, Sage, London.
- HORWITZ, A.V. (1990): *The Logic of Social Control*, Plenum, New York.
- HULSMAN, L. (1996): "Critical Criminology and the Concept of Crime" v: J. MUNCIE *et al.*: *Criminological Perspectives: A Reader*, Sage, London, str. 299–303.
- LACEY, N. (1988): *State Punishment*, Routledge, London.
- LEMIRE, G. (1990): *Anatomie de la prison*, Economica, Paris.
- MATHIESEN, T. (2001): "Television, Public Space and Prison Population: A Commentary on Mauer and Simon", v: D. GARLAND: *The Mass Imprisonment*, Sage, London, str. 28–34.
- MAUER, M. (2001): "The Causes and Consequences of Prison Growth in the United States", v: D. GARLAND: *The Mass Imprisonment*, Sage, London, str. 4–14.
- MELOSSI, D. (1998): "Gazette of Morality and Social Whip: Punishment, Hegemony and the Case of the USA, 1970–92", v: D. MELOSSI: *The Sociology of Punishment*, Ashgate, Aldershot, str. 483–504.
- PRATT, J. (2001): "Beyond 'gulags western style'? A reconsideration of Nils Christie's Crime Control as Industry", *Theoretical Criminology*, št. 3, str. 283–314.
- REIMAN, J. (1998): *The Rich Get Richer and the Poor Get Prison: Ideology, Class, and Criminal Justice*, Allyn and Bacon, Boston.
- ROTHMAN, D.J. (1971): *The Discovery of the Asylum: Social Order and Disorder in the New Republic*, Little, Brown & Co., Boston.
- RUSCHE, G. (1978): "Labor Market and Penal Sanction: Thoughts on the Sociology of Criminal Justice", *Crime and Social Justice*, št. 10, str. 2–8.
- RUSCHE, G.; KIRCHHEIMER, O. (1968): *Punishment and Social Structure*, Russell and Russell, New York.
- SCHEERER, S.; HESS, H. (1997): "Social Control: A Defence and Reformulation", v: R. BERGALLI in C. SUMNER: *Social Control and Political Order: European Perspectives at the End of the Century*, Sage, London, str. 96–130.
- SPARKS, R. (2001): "Prison, Punishment and Penalty", v: E. McLaughlin in J. MUNCIE: *Controlling Crime*, Sage, London, str. 201–256.
- STEINERT, H. (1997): "Beyond Crime and Punishment", *Contemporary Crises*, št. 10, str. 21–39.
- STONE, O. (1979): *The Past and the Present Revisited*, Penguin, Harmondsworth.
- SWAANINGEN, R. van (1997): *Critical Criminology: Visions from Europe*, Sage, London.
- VODOPIVEC, K. (1999): "Zaporne kazni", *Pravnik*, št. 1–3, str. 21–34.
- VODOPIVEC, K. (1997): "O pogoju izrečenih sankcijah", *Pravnik*, št. 11–12, str. 632–641.
- ZIMRING, F.E.; HAWKINS, G. (1991): *The Scale of Imprisonment*, University of Chicago Press, Chicago.
- YOUNG, J. (1999): *The Exclusive Society: Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity*, Sage, London.